

Ըստ հասարակաց շէնքս զարգարեց նաև գիտութեանց ու դպրութեանց մէջ երևելի եղողներուն կենդանագիրներովը: Պլուտարքոսի պատմածիննայելով՝ Պուկուղլոս ալ մեծահարուստ գրատուն մը կանգնեց բազմաթիւ հատորներով և գեղեցիկ զարդերով: Կրօն գեղեցիկ հաւաքում մըն ալ Սարրոն ունէր, որ Հռովմայեցւոց մէջ ամենէն իմաստունն էր: Կիկերոնի գրատունն ալ, որ ետքէն իր բարեկամ Մտտիկոսի գրքերովն ճոխացաւ, նոյն ատենի երևելի գրատուններէն մէկն էր, և Կիկերոն միշտ կ'ըսէ եղեր թէ Կրեսոսի բոլոր գանձերէն ալ վեր կը դնեմ այս գրատունս: Ոչ ինչ նուազ մեծագործ էր Յուլիոս Կեսարին գրատունն ալ, որ երևելոյն Սարրոնի յանձնուած էր: () գոստոս Հռովմայ 721 թուականին Պատաւիոյ գաւիթը հասարակաց գրատուն մը կանգնեց, ուսկից և ոչ քաւէան ալ կ'ըսուէր. և անկէ հինգ տարի ետեւ ալ Պալատինեան լերան վրայ ուրիշ գրատուն մըն ալ կանգնեց, որուն վրայ նոյն ատենի բանաստեղծները շատ կը խօսին, վասն զի հոն կ'երթան եղեր իրենց ոտանաւորները արտասանելու: Տիբերիոս Պալատինեան լերան վրայ առանձինն գրատուն մը կանգնեց, որ ինչուան Սոպիսկոսի ատեն կար: Կերոնի ժամանակ Կապիտոլիոս քերականը Հռովմ գրատուն մը ունէր, որուն մէջ 3000 հատոր գիրք կայ եղեր: ոչինչ նուազ երևելի էին նաև Սիդիոս Իտալիկոսին և կրտսերոյն Պլինիոսի գրատունները: Սեսպատիանոս ալ Կեսարու ու () գոստոսի նմանողութեամբ մեծ գրատուն մը կանգնեց խաղաղութեան տաճարին քով: Բայց կայսրութեան ատենի ամենէն մեծ գրատունն է Տրայիանոսին կանգնածը, որ ուղեւան կ'ըսուէր, կայսեր Ուլպիոս անունէն: Ետ ամատենագիրներ կ'ըսեն թէ Տրայիանոս բոլոր Հռովմայեցւոց տիրած քաղաքներուն մէջ գտած գրքերը Հռովմ բերել և իր շինած գրատունը դնել տուաւ: այս բանս գուցէ կրտսերն Պլինիոսի խորհրդովն ըրած ըլլայ, որ իրեն մտե-

րիմն ու ներբողին էր: Սափայէլ Պուլպերրանոս կ'ըսէ թէ Տրայիանոս բոլոր ծերակուտին գործքերն ու իշխանաց քաջութիւններն կտաւ իրայ գրել տուած էր, և ետքէն ալ փղոսկրով պատել տուաւ: Իսիդորոս և Պոյետիոս մեծ զարմացմամբ կը խօսին Սամոնիկոսի Սիրէնոսի գրատանը վրայ, որ Կորդիանոս կայսեր դաստիարակն էր: Երբ մէջ 62,000 հատոր ընտիր գրքեր կային, յատակը բոլոր ոսկեզօծ մարմարին պատած էր, պատերն ալ փղոսկրով զարդարած էր, և մէջի դարաններն ու գրակաները բոլորն ալ մայր փայտէ ու ոսկնիալէ էին:

(ՄԱՅԱՆՆ ՌԻՐԻՇ ԱՆԳԱՄ)

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ Զ.

Սարգոսս հաշմածքին վրայ Կարիքը առնելովէ դաժ փոփոխութիւնները:

Սոբ ծնած տղան սովորաբար 19էն ինչուան 21 բթաչափ երկայնութիւն կ'ունենայ և ութէն ինչուան ինը լիպրէ կը կշռէ: Բիւն ատենի մէջ մարմինը կ'աճի, թանձրութիւնն ու ծանրութիւնը կ'աւելնայ և աս աճումը գրեթէ ինչուան քսանըմէկ տարեկան ատենը կը քշէ: Երիկ մարդուն հասակը գրեթէ հինգ ու կէս ոտք հասնելէն ետեւ կը դադրի, կնիկ մարդկանը ինչուան հինգ ոտք, շատ անգամ հնգէն վար կը մնայ քան թէ վեր: Բն տարիքին մէջ մարդուս կերպարանքը ինչպէս որ պէտք է կը ձևանայ, մարմինն ու անդամները աւելի կ'ընդարձակին, և ութը իր վերջի աստիճանին կը հասնի. ու երբոր քսանըհինգ կամ երեսուն տարեկան կ'ըլլայ, ան կազմուածքը կ'աւելնէ որ ինչուան ծերութիւն պիտի պահէ:

Ներութեան հասնիլը շուտ կ'իմա-

ցուի . վասն զի մարդուս աճումը դադարելուն պէս նուազումը կը սկսի : Եւ ընդ երան խորշումութիւնները անզգալի կ'ըլլան . բայց օրէ օր երեսին վրայի գծերը կը խոշորնան , մազերը կը թափին ու կը ճերմկին , ճակատը կը լայննայ , ու երեսը կը նեղնայ , աչուքները ակնակապիճներուն մէջ կը մնան ու աշխուժութիւնն կը կորսնցնեն , երեսը կը կախուի , թուշերը կը փոսնան , կզակն ու քիթը դուրս կ'իյնան , կ'երկնան : Եւ արմինը կը ծռի , հասակը կը կարճընայ ու ծնկուքները կը կլծոտին : Եւ փոփոխութիւնները անանկ կամաց կամաց կ'ըլլան ու անանկ անզգալի կերպով , որ եթէ ծերութեան հիւանդութիւններն ալ չըլլային , մարդս կրնար ինքզինքը միշտ երիտասարդ կարծել : Եւ արեւը խաբէութիւն , որ չթողուր մարդուս որ տեսնէ թէ մահուան դուռը կը հասնի , և թէ շուտով պէտք է որ իր ամենէն աւելի սիրած բաներն ալ թողու երթայ :

Եւ որ ծնած տղու ուղեղը թանձր արգանակի մը պէս կակուղ է , գոյնը կարմրի կը զարնէ , և մէկալ գործարաններուն նայելով խիստ խոշոր է : Եւ պատճառը որ տղան ծնանելուն պէս մէկէն բան չզգար , հասցա վրան քանի մը օր անցնելէն ետքը հազիւ կը սկսի աչքը բան տեսնել ու ականջը ձայն լսել : Նաչակելիքն ու հոտոտելիքը խիստ անկատար են , և որովհետեւ ջղերը վերջի աստիճանի կակուղ ու փափուկ են , թէ որ ուղեղը արտաքին մարմնոց ամէն տպաւորութիւններն ալ զգալու ըլլար , անդադար պիտի տանջուէր տղուն մարմինը :

Պատանեկութեան ատեն մարդուս ուղեղը իր ետքէն ունենալու մեծութիւնը կ'աճնէ , բայց անոր կազմուածքը կրնայ դեռ փոխուիլ , իսկ երբոր մարդս կատարեալ մարդկութեան հասակին մէջ մտնէ՝ ան ատեն ուղեղը պէտք եղած կատարելութիւնները կ'ունենայ : Ողնայարի ծուծն ալ նոյնպէս է :

Օգայարանաց ու կամաւոր շարժմանց ջղերն ալ հասուն հասակին մէջ

աւելի ամուր ու հաստատուն են քան թէ տղայութեան ատենը . իսկ ծերութեան ատեն ջղերը չորցածի պէս կ'ըլլան : Եւ հասակին մէջ ուղեղն ալ շատ կը անդանայ , և անոր համար է որ թէ հասկըցողութիւնը և թէ զգացմունքը կը պակսին :

Տեսանելիքն ու լսելիքը շուտով կը կատարելագործուին , բայց ծերութեան ատեն աս երկու գործարաններն ալ կը տկարանան :

Հոտոտելիքը ճաշակելիքէն ալ կամաց կը բացուի , բայց երկուքն ալ իրենց ուժը ինչուան ծերութիւն ալ կը պահեն , անշուշտ անոր համար որ մարտդական գործարաններուն հետ կապակցութիւն ունին :

Տղան առջի բերան լալու ձայներով միայն իր կարօտութիւններն ու զգացմունքները կը յայտնէ : Եւ տարեկան որ կ'ըլլայ , զգալի փոփոխութիւն կ'երևնայ հանած ձայներուն վրայ . կըրնայ ան ատեն պարզ բառերը արտաբերել : Եւ ժամանակէն ինչուան արբունքը՝ արտաբերութեանը վրայ զգալի փոփոխութիւն մը չերևնար . իսկ ան ատենը կը փոխուի արտաբերութիւնը , մանաւանդ երիկ մարդկանց . վասն զի մասնաւոր ծանրութիւն մը կ'աճնէ ու շատ անգամալ զգալի կերպով կը հաստընայ ձայնը , և ասոր պատճառը կոկորդին ամէն մասանցը շուտ մը աճին է : Տարիքը աճնելէն ետեւ մարդուս ձայնը աւելի զօրաւոր ու հաստ կ'ըլլայ . բայց քանի որ ծերութիւնը մօտենայ , ձայնին սաստկութիւնն ալ կը պակսի , ու կըսկսի դողդղղալ ու ականջ խայթել :

Տարիքը աճնելով մարդուս շօշափելեաց փափկութիւնը կը պակսի . վասն զի մարմը կը ցամքի ու կը խորշումի , և արտաշնչութիւնը գրեթէ կը դադրի : Եւ արական հասակէն ետքը շօշափելեաց ուժը շատ կը տկարանայ :

Պզտիկ տղուն կարօտութիւնները միայն ասոնք են . ուտել , քնանալ ու ամէն տեսակ նեղութենէ ազատ մնալ : Ինչպէս տեսնեն իրեն կեանք տուող մայրը կը ճանչնայ ու անոր երեսն 'ի վեր կը

սկսի ժպտիլ : Հօրը անուշը կը պապա-
լէ , կը սկսի իր չորս կողմը եղած այլ և
այլ բաները ճանչնալ , մանաւանդ անոնք
որ իրենց փայլուն գունովն ու հանած
ձայնովը զինքը աւելի կը զուարճացը-
նեն : Երբոր ջղերը այնչափ զօրանան որ
կարենայ ինքզինքը ոտքի վրայ բռնել ,
ալ անդադար քալել կ'ուզէ , զգացողու-
թիւնը շատ սուր է , վրան եղած տպա-
ւորութիւնները դիւրաւ կ'անցնին , և
մտածմունքները անհաստատ են , կու
գան ու կ'երթան : Փոփոխամիտ է , կա-
մապաշտ , դիւրահաւան , անկեղծ , վախ
կոտ և հետաքրքիր : Պէտք չէ ամենեւին
այսպիսի հասակին մէջ տղուն ուղեղը
շատ աշխատցնել , վրան զի ան ատեն
մէկալ գործարանները լաւ չեն մեծնար :

Ինչուան արեւունքը գրեթէ աս է տը-
ղուն կեանքը . յօժարութիւնները , ա-
խորժակները նոյն են . միայն թէ կըր-
նայ անթիւ օգտակար տեղեկութիւն-
ներ սորվիլ : Բայց պատանեկութիւնը
նոր կեանք մը կը սկսի : Բայ տարիքին
մէջ կ'իրքերը ոտք կ'ելեն , ու պէտք
կ'ըլլայ որ անոնց հետ պատանին պատե-
րազմիլ սկսի : Բն ատենը տղայութեան
խաղերը իրենց համը կը կորսնցնեն .
որսորդութիւն , ձի հեծնալ և ուրիշ
կտրճութիւններ կ'ուզէ : Բնիկայ ան
տարիքն է որուն մէջ մարդ եւանդուն
կ'ըլլայ , անխոհեմ , դիւրախաբ , փոփո-
խամիտ , իր վրայ վստահ , քաջասիրտ ,
ձեռներէց և յանդուգն . մտացածին ե-
րեւակայութիւններու ատենն ալ աս է :

Երիտասարդութեան ժամանակը մարդս
բարեսիրտ , աշխոյժ , կրակոտ ու վեհ-
անձն կ'ըլլայ . միտքը արագ , զգացմուն-
քը ճիշդ , մտադրութիւնը զօրաւոր և
դատմունքը ուղիղ : Օգայարանքը ի-
րենց վերջի կատարելութեան հասած
ըլլալով , երկար ատեն կրնան աշխատիլ
առանց յոգնելու :

Երական հասակին մէջ մարդուս
հանձարը կը բացուի ու մեծամեծ խոր-
հուրդներ կը ծնանին մտքին մէջ . փա-
ռասիրութիւնը և միանգամայն մեծնա-
լու և հարստնալու փափաքը սրտին վը-
րայ կը տիրեն : Բայ հասակիս մէջ մար-

դուս դատմունքը հասուն կ'ըլլայ , կամ-
քը հաստատուն , զգացմունքը անփո-
փոխ , և աս կատարելութիւնները թէ
որ աղէկ կառավարուն , մեծամեծ
տաղանդներու ու առաքինութիւններու
գերազանց աղբիւր կ'ըլլան :

Բայց վրան շատ չանցնիր՝ ծերու-
թեան ձմեռը կը հասնի . ան ատեն
ամէն զգացմունքները կը տկարանան ,
աչքը կը մթննայ , ականջը կը ծանրա-
նայ , շօշափելիքը կը բթանայ , ճաշա-
կելիքն ու հոտոտելիքը գրեթէ բոլո-
րովին կը փճանան : Բնհասուն մար-
մնոյն զգացողութիւնը կ'երթայ , և ա-
մենէն աւելի յիշողութիւնը կը տկարա-
նայ , ու անկէջ ետեւ երկարատեւ քունի
պէս թմրութեան մը մէջ կը մնայ :
Ներքը ամենեւին երեւակայական բաներ
չունենար . գլխէն շատ ձախորդ բաներ
անցնելով՝ մարդկային չարութեանը
փորձ եղած է . ուստի մարդկանց վրայ
ամենեւին վստահութիւն չունենար , Բն
տուած միայն է իր յոյսն ու ապաւէնը .
շատ անգամ բարկասիրտ ու դժուարա-
հաճ կ'ըլլայ , տխուր , կասկածոտ , ա-
գահ , անդադար անցած ժամանակնե-
րը կը գովէ ու ներկան կը պարսաւէ :
Բն ծերութեան հասակը իրաւցնէ գե-
րեզման մըն է այն ամենայն գեղեցիկ
կատարելութեանց որ Բնտուած կու
տայ մարդուս :

Իր հակառակորդներուն յարգը կոտորոն ու ա-
նոնց աղէկութիւնը վար զարնողն ինքն իր յարգը կը
կոտրէ : Ազգաց իրարու դէմ ունեցած նախանձոր-
դութիւնները , երբոր իրարու աղէկութիւնները
ուրանալու և ատելու համար եղած ըլլան , անարգ
ու ամօթալի են : Բնհակառակն՝ աղիւ և օգտա-
կար են , երբոր օտարներուն մէջ եղած աղէկ բա-
ները ճանչնալու , գովելու և անոնց նմանելու
վրայ կը կայանան : Այս նախանձորդութիւններն
այն ատեն չեն ուրիշ չի քաշելու չար նախանձ մը ,
այլ բարի և գովելի նախանձաւորութիւն մը կ'ըլլայ
աղէկ բաներու մէջ իրար գերազանցելու : Ինչ
հարկ կայ փնտուելու թէ աղէկութիւն մը այս
աղբը ըրած է թէ մէկալ , բաւական է թէ աղէ-
կութիւն ըլլայ : Առաքինութիւնները հայրենիք
չունին , կամ մանաւանդ ամենուրեք ալ հայրենիքը
մի և նոյն է , այսինքն Եստուած է , որ զանոնք
կ'ազդէ , և մարդիկ՝ որ անոնցմէ օգուտ կը քաղեն :

ԼԱՄԱՐԴԻՆ